

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 3	Стр. 213 - 229	Ниш	јул - септембар	2004.

UDK 271.2-662:327.36
Оригинални научни рад
Примљено: 20.11.2003.

Марко П. Ђурић
Аранђеловац

КАКВУ БИХ ЦРКВУ ДАНАС ЖЕЛЕО? (Од одговорне до мировне цркве)

Резиме

Пазећи на многобројне знакове у времену, а њпре на знак поремећеног мира међу балканским народима, аутор говори о Цркви као превасходно пророчкој заједници. Међутим, православна еклезиологија занемарујући цркву као људско друштво о Цркви је далеко више говорила као литургијској него пророчкој заједници. Затим, што је православна црква искључиво била национална Црква, то она због свога "брака" са националном државом често није била у стању да осуди политику државе којом је мир био угрожен. По њему данас је итекако нужно радити на једној новој еклезиологији из које би се "родило" модел миротворне цркве.

Кључне речи: Свети Дух, помирење, мир, цезаропапизам и "теорија симфоније", Царство Божије, будност, стражарење, литургија и националност

Наша борба за праведни мир уско је повезана са нашом љубављу према другом човеку. Ишчитамо ли Исусов говор на гори (Мт. 5-7), видећемо да се у њему "синовима Божијим" називају они који мир граде. У седмом блаженству читамо: "благо миротворцима, они ће се синовима Божијим назвати" (Мт. 5:9). Додајмо да се код Матеје "израз миротворци темељи на старозаветном *шалом*, што је сложен појам који укључује потпуну добробит особе".¹ Кад је у питању мир, Црква нема алтернативу нити шта да размишља, већ мора да се за њега залаже и бори. Но питање је када ће она као институција и људско друштво нејефикасније и најозбиљније почети да се бори за

¹ Benedict Z. Vivano, O. P.: *Evangelje po Mateju, Vrhbosanska katolička teologija*, Sarajevo, 1977. god, str. 159

међунационални, религијски и политички праведни мир? Православна теологија увек је стављала акценат на наш мир са Богом, западно хришћанство увек је држало до обе врсте нашег мира па је човечанству дало и модел миротворне Цркве. Да ли ће се Црква залагати за њега, увек је зависило од две ствари: прво, како је осећамо, и друго, који је знак распознавања међу браћом. Јер, уколико је знак међусобног распознавања љубав, па се од других разликујемо по томе што једни другима безусловно праштамо и једни друге увек љубимо, наша борба за мир никада неће изостати. Што даље само говори да је мир увек у вези са нашом љубављу, па је са њом само и трајно венчан. Међутим, ако је знак нашег међусобног распознавања теологија, реч, догма, па смо браћа само зато што истоветно мислимо, међу нама неће бити религијског, а са њим често ни другог мира, а што је потврдило и наше најновије искуство. Полемика, провокације, "рат медија" замениће дијалог и договор, а искључивост компромис. Дакле, уколико Цркву осећамо као "братску заједницу у Духу светом који нас уверава да смо "деца Божија" (Рим. 8:16), Црква ће увек стати иза мира па ће он увек у њој имати свој ослонац и залеђе. Међутим, како је новозаветном хришћанству у православној средини увек претила опасност да се идеологизује, а Цркви институцији да постане национална и државна Црква, то борба Цркве за праведни друштвени и међунационални мир постепено долази у кризу. Са наведеном појавом простор деловања Светог Духа све ће се више сужавати, а братство међу хришћанима све ће се више успостављати по нејеванђелском кључу. Међу историјским црквама све ће мање бити међусобног праштања, подношљивости и других јеванђелских врлина, па ће међусобног мира бити све мање. Но кад је у питању хришћанинова борба за мир, он се данас среће са следећом ситуацијом: прво, кад се бори за мир, он је у рату са свима онима који мир не желе, друго, пошто се стално бори за њега на разним "фронтovima", он је у стању рата, па је мир овде најмање његова судбина. Но борећи се за њега "оруђима милости", односно ненасилним средствима, он битку прво води против сопствених страсти, а "рат" коначно добија у Царству Божијем. Приказујући Исуса као неког ко нам доноси вечни, есхатолошки мир (Лк. 2:14), Лука истовремено о Њему говори као неком ко нам доноси и пролазни, историјски мир (Лк. 8:48). Рекао бих да је православна теологија, при чему најпре мислим на ону монашку, далеко више држала до оног нашег индивидуалног него социјалног мира, па отуда она честа неактивност Православне Цркве да се бори за мир и да осуђује агресивну политику своје државе која је угрозила међунационални мир. Иначе, борба за мир данас првенствено треба да посведочи о нашем позиву и послању у свету. Сигурно је да се "врата паклена" не могу само сузбијати молитвом и исповедањем вере у одређене православне догмате

већ и нашом борбом за праведни социјални, политички и други мир. Но у свему томе хришћанин првенствено уочава активност Светог Духа у свом животу која се најчешће осети у нашој бризи за другог и другачије. Дакле, докле год нас Он не обухвати, нећемо се борити за туђи већ само за свој политички и други мир. Докле год Он не буде суверено владао нашим поступцима и размишљањима, Црква ће се само борити, молити, преговарати, искључиво због свог а не и туђег мира и туђе користи, а чиме ће најмање сведочити да је Христова Црква, Црква Духа Светог. Пошто је борба за праведни мир далеко више "искуство Духа Светог" него рационално искуство у нама, то се данас првенствено морамо да молимо Богу да нам дарује свога Духа како бисмо имали осећај за истину, љубав и праведну корист, јер без ње неће бити дугог историјског мира на Балкану.

И на крају, не смемо се задовољити, а то Исус од нас и тражи, да имамо Цркву од које ћемо користи имати само ми, а не и држава и друштво. Црква будућности отуда и јесте Петрова и Јованова Црква, које збратамљене и повезане стоје у срцу миротворне Цркве, која се не само моли већ и бори у овом свету.

Од кризе вере до кризе мира. Како многи данас верују у Бога?

Премда данас у Србији далеко већи број људи верује у Бога и иде у цркву него раније, њихово веровање у већини случајева показује своју незрелост и неефикасност. Размишљајући о њему у светлости Павлове теологије (Еф. 2:8-9) произилази да њиховом веровању недостаје једна кључна ствар. Њиме они не долазе до оне "благодати" по којој би били заувек спасени и оправдани. Не стварајући њиме никакву вредност они сведоче да су њихове "молитве и литургије постале млаке", и да су у Цркви, на њеној литургији, најмање због трајне и вечне користи. И све ово показује да се у комунизму искреније, дубље и живље веровало у Бога него данас у периоду транзиције па стога и велим: њихово веровање или неверовање у Бога одвело нас је кризи мира и изазвало рат. Јер, они који су хтели полемику и што је горе од ње свађу, а не конструктивни дијалог и договор, који су желели туђе, најпре нису били у миру са Богом због свог егоизма и неправедности, па тиме нису могли ни да буду у миру са својим суседом и околином. Премда су многи од њих наводно имали своје обраћење, свој Дамаск, па су зато и почели да иду у Цркву, од тога формализма се никада нису удаљили па су само по имену остали хришћани. Сад је питање, шта они треба да учине да би остали прави хришћани и жива Црква? Свакако, само једно, а то је: да своје данашњем веровању врате силом Светога Духа ону снагу које право веровање носи у себи, а коју су грехом изгубили. Ово ће их само одвести томе да своје хришћанство живе одговорније и савес-

није, па ће борба за праведни мир постати део њихове судбине, ако претходно не оду у Хаг.

*Међусобно међунационално помирење југословенских народа
могуће је само у Богу, односно у Христу*

Због нашег веровања у Бога, које код многих није ни "хладно" ни "вруже" већ је једноставно "млако", речи у које смо се некада клељали изгубиле су свако значење и смисао па их многи данас само узалудно спомињу. Овим се отворило једно ново поглавље српске судбине, које најпре препознајемо по следећем: у миру и покоју, у тишини и уздању, како би рекао пророк Исаија, више није наше спасење и наша снага (Исаија 30:15). Пошто није другачије, добар део данашњег човечанства све мање је у прилици да од бесмислености и кризе заштити оне вредности које су му некад, у кризним временима, максимално значиле и због којих су многи били "со" и "светло" свету. Зло се данас све више показује да има смисла, јер је правни и судски поредак у кризи, па зликовац остаје некажњен за зло учињено другом. Због свега тога све се више срећемо са агресивним национализмима у политици, лингвистици и другде. Злоупотреба религије у политичке сврхе све је чешћа, а број наших фиктивних и стварних непријатеља све је већи, па је готово у свим деловима света проглашено "опасно стање" и "полицијски час". Излаз из свега тога многи виде у враћању на стара времена док други не виде никакав излаз, па се размишљања и једних и других показују незрелим и некритичним. Међутим, Црква ако је на трагу Светог Духа, о свему томе ни најмање нема илузија. По њој и са њом излаз из свега тога само је један и ни један други, а он се зове Исус Христос. Пошто је он на крсту, како недавно рече један православни монах, а што одговара објективној истини, својим телом и смрћу убио заувек наша непријатељства и заувек сахранио све наше конфликте и нетрпељивости, то ако желимо међусобни мир, морамо увек да се враћамо Њему (Еф. 2:17). Но све то Исус није учинио на силу, па данас ни Црква којој је Он глава не може силом да успоставља мир тамо где је он нарушен. Њена снага није у ономе у чему је снага државе. Јасно је да ће Црква под својом главом Христом другачије од државе радити на остварењу религијског и другог мира. Првенствено ће "будити успаване савести и радити на доласку Царства Божијег" и у нашу балканску средину, припремати терен за његов долазак, што је сва супротност немирима и конфликтима. Иван Павле II, "слуга слугу Божијих", управо је то урадио приликом своје посете Хрватској и граду Загребу 1994. године. Мир на југословенским просторима превасходно је видео као "знак јеванђеља" и присутности Духа Светог у нашој средини, а не као "уговор између политичара", на шта се често своди

политички мир. Искусствено стоји да мир тек у Христу има своје уприште и своју тачку, јер је Он сам наш мир, мир са Богом. Социјални мир отуда је увек последица нашег мира са Богом, па смо онолико у миру, колико смо са Господом.

Миrom до сарадње и сарадњом до среће. Од обраћења до мира.

Мир и међусобна сарадња, како је то већ говорио Аристотел, увек су имали великог удела у нашем "срећном животу" (Аристотел). Но да ли ће до њега доћи међу црквама и државама, увек је зависило од низа околности. Премда се по чувеном немачком војном теоретичару Молткеу (рођен 1800. године) у рату развијају "храброст, несебичност, верност дужности и пожртвовање са залагањем живота", они који су прошли кроз све ужасе Вуковара, Сребренице, Сарајева и Косова радије би хтели свет без тих врлина него ратно стање са тим врлинама. Додајмо да је немачки народ дао два велика имена у вези рата и мира. Карло фон Клаузевиц (рођ. 1870.) написао је чувено дело које носи назив "О рату"; немачки филозоф И. Кант написао је "Расправу ка вечном миру". Мислећи на Балкан, велики енглески и светски политичар двадесетог века Винстон Черчил писао је о њему као "простору с превише историје", где је општа структура за све балканске народе мање више бивала негативна. Мир је отуда у деветнаестом и двадесетом веку за српски, а и за друге балканске народе далеко више био идеал и тежња него конкретна стварност. Подсетимо се: ми Срби у првој половини 19. века имали смо два крвава устанка против Турака (1804. и 1815. године), затим Српско-турски рат (1876.), Балканске ратове (1912-13.), Први (1914-18.) и Други (1941-45.) светски рат, и најзад рат под Милошевићем. Сећајући се свих ужаса и страдања у овом последњем рату (1990-94.) често сам се питао: која заједница, који ауторитет и појединац на овим просторима најпре могу да обезбеде стање мира на дужи временски период? Пошто то овде није полазило за руком ни политичарима, ни војницима, ни међународним институцијама, схватио сам да се стање нашег дугог историјског мира најефикасније успоставља са стањем нашег мира са Богом, па без индивидуалног мира нема ни оног социјалног. Хришћани и историјске Цркве отуда данас могу много да допринесу успостављању трајног мира на балканским просторима. Прво, молиће се за мир, затим, залагаће се међусобни мир, и на крају, институционализоваће борбу за праведни мир. Пошто дугог политичког мира неће бити без међусобног помирења и тражења опроштења за учињено зло, то данас Цркве треба да узму многе ствари у своје руке. Иначе, историјско искуство показало је да дозревања у потреби мировања и човекова потреба за праведним миром тешко сазревају у свести рационалних политичара. Пошто није друга-

чије, потреба за праведним миром отуда ће увек најбрже sazрвати у нашој верској, покајничкој свести, па отуда Цркве више од државе могу да учине на међусобном помирењу и успостављању трајног историјског мира. С тим у вези сетио сам се међунационалног помирења између Немаца и Француза након Другог светског рата, у ком су црквене институције, при чему најпре мислим на Пах Цхристи, одиграле кључну улогу. Но такође сам се сетио квекерских организација у процесу мирења бијафријских устаника и војне владе у Нигерији. Међутим, до успостављања трајног мира никад неће доћи без промене наше колективне свести, што теолошким језиком зовемо нашим обраћењем.

Православна Црква и царска, краљевска држава на православном Истоку су увек сарађивале

Појаву Просветитељства између осталог везујемо за разбијање оног чврстог јединства и везе између религијског и друштвеног живота Државе и Цркве, са њим све више почињу да се међусобно удаљују, да би се једног дана и дефинитивно удаљиле. Религија се све више "сели" у приватан живот, препуштајући јавни и друштвени живот државним институцијама. Међутим, повест Православног Истока сведочи о нечем другом. И оно се првенствено тиче разлике између православног и католичког схватања цркве као институције и видљивог људског друштва. С појавом аутокефалије, хришћанство на Истоку све више прима национални карактер, а Црква се све више приближава држави. Премда ће све то од стране Цариградске патријаршије бити два пута осуђено 1923. (филетизам) и 1872. године. Православне цркве све до данас остаће битно националне цркве. Затим, оно што прво уочавамо на Православном истоку јесте доминација државе над Црквом, а затим блиска сарадња између њих двоје. Пошто историјски није било другачије, прво имамо идеологију цезаропапизма, чиме се објашњава доминација државе над црквом, у другом случају имамо "теорију симфоније", којом се објашњава блиска сарадња између Цркве и државе. Наша Српска православна црква је већ под Светим Савом (13. век) усвојила други концепт односа између Цркве и државе ("Теорију симфоније") и уградила га у своје законске списе, односно "Крмчију". Даље што уочавамо на Православном истоку јесте да се јавни и социјални живот искључиво препушта држави па њена ангажованост на том плану готово је занемарљива. Црква је ту а што наглашава православна еклесиологија почев од св. Теодора Студите, преко Нила Клабасиле, Телофилакта Горског (Ортходохае ориентакис ещлесиае догмата, Москва 1831.) до Хомјакова, и нашег Јустина Поповића да послужи нашем вечном спасењу, не и нечем другом. Премда источна теологија познаје идеал

побожанствења света који се остварује преко Цркве то се никад толико снажно не наглашава колико претходно. И све то уз друго условило је да је Православље кроз своју целу историју битно остајало "индивидуалистичка и интимистичка вера" па се у њему наш однос са Богом максимално приватизује, индивидуализира, а не и социјализира, а што све првенствено уочавамо на примеру монашког идеала. Доживљај Христа и наше сусретање са Њим отуда је увек у евхаристији (литургији) па Православље отуда "доживљај ближњег" (Е. Моуниер) никад није учинило кључним догађајем хришћанског живота. Православни монах отуда је увек у ћелији, не и свету, па православно истоцик није дао тип свеца Фрање Асишког. Православно веровање отуда се битно осећа у монашкој аскези, литургији и једном устаљеном формализму. Естетски идеал отуда се овде увек развијао на штету етичког, па наш познати професор етике на Богословском факултету наше Цркве, Д. Димитријевић, вели да "Православни Исток није израдио своје службено учење о моралу све до данас".² Булгаков је још одређенији кад пише: "Само по себи се разуме да Православље не познаје аутономну етику која пре свега представља област и својеврстан духовни дар протестантизма. Етика је за православно религијска, она је начин спасавања душе, указан религијско-аскетски. Религијско-етички максимум овде се постиже, због тога, у монашком идеалу...".³ Додајмо, на пример, да је Кант "моралну службу" држао за једино исправну службу Богу.⁴ Да бисмо се данс уверили у сву животност нашег веровања у Бога ми прво нашу спознају Бога морамо да учинимо мање "мистичном и екстатичном" а више практичном, што значи прво морамо упознати на темељу Његове Речи Његову вољу. "Знамо Бога ако спознајемо Његову вољу", а таква је спознаја била јеванђелиста Јована. Ако држимо до његових заповести и имамо љубав, Бог је у нама и ми смо у Њему (1. Јов. 2:3-5). Наше спасење отуда се овде увек есхатололизује, па је овде теолошка анализа увек знала да маргинализује социјалну димензију хришћанске вере тврдећи при том да ми овде немамо сталног града него је наш град на небесима. "Византијци мишљаху", пише велики православно богослов В. Соловјев, "да је за онога који хоће уистину бити хришћанин доста ако чува догме и свете обреде православља не бринући се око тога како би се социјални и политички живот учинио хришћанским: они мишљаху да је слободно и хвале вредно затворити хришћанство у храм, а јавни живот препустити паганским наче-

² Димитрије Димитријевић, Морално богословље, Православна етика, стр. 38, 3, издање Светог Архијерског Синода, С.П.Ц, Београд

³ Сергеј Булгаков: Православље, Преглед учења православне цркве, Књижевна заједница Новог Сада 1991. год, стр. 225

⁴ Кант: Религија унутар граница чистог ума, стр. 159, Београд 1990. год, БИГЗ.

лима".⁵ Но, да ли ће данас Црква институционализовати своју борбу за мир, осуђујући притом стање рата и агресије, или ће то препустити индивидуалној православној савести, зависи од тога како она тумачи наведене речи: мир, правда, спасење и слобода. Да ли их тумачи у есхатолошкој или историјској перспективи. Тумачећи их у есхатолошкој перспективи хришћанска порука искључиво се тицала нашег приватног не и јавног друштвеног живота. Православни црквени врх не желећи да наведене речи постану и "друштвено делотворне", друштву корисне, блиско је с њом (државом) сарађивао и њој се није замерао због друштвених неправди и социјалног зла. Премда Православни Исток никад није ишао на политизирање теологије, он је знао да теологизира политику. Положај Цара у Цркви увек се теолошки високо вредновао, па тиме и сама царска и државна власт. Политичка теологија Еузебија Цезаријског и сада о томе говори па отуда она кроз повест сарадња "трона и олтара", Цркве и државе. Једна теологија овде је била "у служби државне моћи", али не и социјалне правде, па православље никад није имало ону критичну функцију у друштву, па овде социјални рад Цркве никад није био одговарајуће теолошки вреднован. Што није било другачије на Православном истоку, централно место у Божијој служби заузимала је литургија "која се претворила у симболичне радње, с многим дугим али садржајним молитвама, на Западу реч и проповедање"⁶ заузимају централно место у богослужењу.

Од теолошког до политичког ангажовања

Данас Црквину борбу за мир првенствено треба да гледамо у контексту остварења Царства Божијег на земљи које је са Христом почело да се остварује у нашој повести. Затим, само је оно сва она стварност која се "противи немиру и рату", а задатак је "Цркве да у свету оствари пут према њему". Дакле, један чисто теолошки разлог постаје и нашим политичким разлогом. Остварење Царства Божијег (Лк. 17:21) отуда само и води блиском односу теологије и политике, и политике и теологије. При чему реч политичко користимо у оном Аристотеловом смислу па оно значи нашу тежњу не ка појединачном већ колективном добру.⁷ Мир је отуда и теолошко и политичко питање па отуда држава и Црква не могу бити незаинтересоване за њега, затим он је и једно од многих наших егзистенцијалних питања. Веровање у Исуса Христа отуда од нас тражи и одговарајући политички ангажман. Међутим, нашу ангажованост за мир првенствено

⁵ V. Solovjev: *Rusija i Opća Crkva*, str. 35, Kaptol Vrhbosanski, Sarajevo.

⁶ Juraj Kolarić: *Pravoslavni*, Zagreb, 1985, str. 21.

⁷ Аристотел: *Политика*, стр. IX, Култура, Београд, 1960.

треба да везујемо за наш лаички апостолат. Хришћанин је миротворац па га то морално и обавезује да осуђује политику своје земље којом се мир ремети и гуши. Историјско искуство, међутим, другачије је. Православна Црква тиме што је била и национална Црква није могла да стекне ону теолошку свест која би је безусловно обавезивала на изградњу међунационалног мира. Управо зато она често и није јасно осуђивала агресивну политику своје земље која је у немиру и рату желела да оствари нечовечним средствима нечовечне циљеве. Уместо да у својој осуди таквог стања открива дух служења Христовој ствари, она се повлачила у дефанзиву угађајући тако империјалној политици своје државе. Данас се свакако у својој борби за мир она првенствено може надањивати Исусовом Беседом на гори. Без обзира којим је појмом означавали и како звали – народ Божији, тело Христово, коинониа – она због угроженог друштвеног мира мора делити забринутост са осталима.

Пробуди се и покажи будном (Отк. 3:2, 4, 5), Цркво моја

Сећајући се свега онога што се задњих дванаест година дешавало на нашим југословенским просторима, при чему најмање има оног што би било за похвалу, данас нам треба Црква која се пред садашњим, а не прошлим и средњовековним "знацима у времену" показује будном и критичном Црквом. Имајући у виду данашњу духовну ситуацију у целој православној екумени и морално стање у српском друштву, "будност и стражарење" су нам данас најпотребнији да бисмо избегли оно што нам је најнепотребније, а то је само зло. Јер само захваљујући једној или многим будностима, Српска а и свака друга Црква избећиће да то буде само по имену и својим спољним, формалним знацима. Ако Српска црква данас жели да има моралну улогу у друштву и да према много чему буде јеванђелски а не национално критична, она мора да буде "будна" јер само је тако духовно жива. Међутим, њен "брак са државом", прожимање религијског и националног, често се негативно одражавало на њену "будност и стражарење". Но ни данас њих неће бити док своју теологију не учине пророчком теологијом која је у јеврејском нормативном друштву првенствено имала критичку функцију. Као што је старозаветни Амос био борац за правду, данас Српска црква с обзиром на знакове у времену себе мора да учини и борцем за мир, па у том контексту попут Вилија Бранта, да изврши "радикалну критику" нашег национализма за сва недела која је он починио у овом задњем рату. При чему за његову појаву већина нас Срба сноси одговорност јер смо хтели једнога Вођу који је себе својим политичким говором на Газиместану (1989. год.) инаугурисао националистом. При чему је све касније показало да он то није био већ му је то само послужило да своје политичке позиције

учврсти и стабилизује. Једном речју, ако жели бити морална и одговорна, Црква мора пронаћи своју одговорност у ономе што се догађало деведесетих година прошлога века. Затим, залагати се за целу повесну истину како бисмо били ослобођени од многих заблуда у вези себе, али и других. Дакле, она мора ући у процес посветовњења и не бити само у обреду, литургији, јер само ће је то и учинити етичким друштвом. Међутим, оно што историјски стоји јесте: православна црква због своје дубоке везе са државом често је најмање стражарила и била будна и критична. Ту судбину није могла избећи ни Српска црква у прошлом столећу. Пошто је код нас "теологија нације" односно светосавље, увек радило на прожимању верског и етничког начела па је с тим у вези "народност замишљана као црквеност",⁸ то је и тиме наша Црква стицала легитимацију да се меша у државну националну политику. Затим, само код нас (Срба) тумачење појединих историјских догађаја (Косовски бој 1389.) добија теолошку конотацију па отуда поред оне традиционалне, патристичке, имамо и своју националну еклезиологију, па с тим у вези и читамо следеће: "Косовски завет и култ Видовдана нису тек верска или квазиверска одора српске националне идеје и одговарајућег национално-историјског мита него да представљају аутентичан, стваралачки доживљај тајне Цркве и њеног Јеванђеља о Царству Божијем у души једнога православнога хришћанског народа...".⁹ Историјски стоји да је после рушења Берлинског зида и пропасти комунизма Српска православна црква све више почела да излази на политичку јавну сцену преузимајући у њој све више улогу "заштитника и избавитеља",¹⁰ али не и пророка српског народа. Јер, да је себе желела разумети у улози пророка она би са подједнаком критичарском снагом критиковала зло које је нама учињено и зло које смо ми другоме направили. Међутим, у већини случајева таква методолошки приступ мањка па велим да је српска Црква крајем овог задњег столећа далеко све друго била него пророк. Што је себе, али не и другог, деведесетих година видела као најсавеснију и најодговорнију "институцију за очување нашег националног идентитета" она се у виђењу многих ствари није могла да поистовети са улогом пророка чије уверење увек надилази уски лични оквир. Зато је кроз целу њену динамичну повест далеко више спознајемо као литургијску, националну, не и пророчку и екуменску заједницу. Њени односи са српском државом и друштвом отуда и немају пророчку већ увек

⁸ Димитрије Најдановић: Светосавске паралипомене, Београд, Светосавље 1 (1932)2, 64.

⁹ Иринеј Буловић: Предговор, стр. 7, Косово земља живих, Зборник радова, 1989, Београд, Телија Пиперска.

¹⁰ Радмила Радић: Црква и "српско питање", стр. 274 и 295, Српска страна рата, Република, Београд.

другу димензију. Пошто је црквени врх а и нижи и виши клер сећање на св. Саву (13. век) и Косово (1389.) увек повезивао са преломним збивањима у нашој историји, то наша Црква по свом еклезиолошком идентитету дубоко остаје национална црква. Стога у њој црквена хијерархија никад не преузима улогу пророка и критичара државне политике. На удару је Цркве углавном оно што не одговара националном интересу и разлогу. Међутим, како је мешање Цркве у државну политику често знало да искомпликује, а не да поједностави решење многих проблема, то нам данас у Цркви требају такви теолози који ће своју улогу у цркви поистовећивати не са улогом традиционалних теолога, већ са улогом старозаветних пророка, који су се увек у својој теолошкој анализи дотицали горућих проблема овога света. Што је моја црква после рушења Берлинског зида битно остала литургијска, не и пророчка заједница, у њој нисмо могли избећи кризу и агонију саме пророчке службе. Међутим, таква криза данас се не може ничим правдати како пред лицем саме повести тако и пред Главом Цркве. Јер, Црква која је "назидана на темељу" не само апостола већ и пророка (Еф. 2:20), не може, ако не жели себе да изда, да не буде пророчка заједница. Заправо способност пророковања, које не сводимо на чисто моралисање већ које има дубоку теолошку димензију само и доприноси да Црква не наличи овом свету. Што није била у деведесетим годинама прошлог века и пророчка Црква, моја ме Црква по много чему подсећа на Цркву у Сарду (Отк. 3:1-6) не и на цркву у Тијатири или Пергаму (Откривење 2: 8-29; 2:18-29). Јер Црква у Сарду се толико била "поистоветила са својом незнабожачком околином" (R. H. Mounce) да је изгубила дар пророштва па и није била духовно жива. Апостол Јован јој управо зато и пише писмо тражећи од ње да се "пробуди и покаже будном" (Отк. 3;2, 4, 5). Међутим, да би у њој разумели кризу "духа пророштва" морамо да знамо да су односи између Православне цркве и државе увек бивали одређени идеологијом цезаропапизма која је касније "била замењена компромисном теоријом симфоније", теоријом сагласности и узајамној помоћи цркве и државе.¹¹ Најпре зато на Православном истоку и нисмо могли да откријемо "како пророчка димензија проповедања Ријечи, тако и пророчки позив целе Цркве"¹² који нам је данас итекако нужан с обзиром на опомињуће знакове у времену и на оно што Исус од своје Цркве тражи. А он од ње тражи да не буде само апостол већ пророк.

¹¹ Сергије Троицки: Црквено-политичка идеологија Светосавске Крмчије, стр. 156, Глас Српске Академије наука, Бгд, 1953.

¹² Miroslav Wolf: Crkva kao proročka zajednica i znak nade, Crkva u svijetu, 1/1991, str. 7.

Духа не гасите, ... све проверавајте, добро задржите

Пошто црква своје послање и своју мисију у свету мора да прилагођава "знацима у времену" она је истовремено и "стара и нова". У нечему она може, а у нечему не може да се прилагоди свету, па остаје да се свет њој прилагоди, ако не жели да буде духовно и морално "мртав". Да би њено послање водило Божијим циљевима и нашем спасењу, она етику свога делања мора да повеже са вечитим Христовим законом љубави па ће због тога увек бити мировна и одговорна Црква. Јер, љубав је везује за одговорност па је са одговорношћу љубав увек "венчана". Премда црква није од овога света, она је на прави начин у свету кад пази на две ствари: кад држи до оног Павловог упозорења (1. Сол. 5:19), и друго, кад будно пази да неко не остане без благодати Божије (Јев. 12:15). Дакле, да не би Цркву као људско друштво захватила "духовна анемија" она увек мора да се сећа оног Павловог упозорења Цркви у Солуну које гласи: "Духа не гасите..., све проверавајте, добро задржите" (1. Сол. 5:19). И на крају, ни једна критика Цркве не тиче се критике Цркве као средства нашега спасења, већ ње као моралног, односно неодговорног друштва. Пошто се она у свом апостолату, раду, понашању, увек позива на Христа и у Њега куне, то је увек критикујемо или то не чинимо полазећи од њене Главе, Господа Исуса Христа. Исус је отуда сво "мерило" наше критике Цркве. Дакле, она увек проживљава кризу свог идентитета уколико је он у раскораку са Исусовим идентитетом, Његовим човештвом, чијег смо максимализма постали свесни по његовој смрти на крсту. Православни црквени врх држећи далеко више до модела Јованове (Јован 17:21)¹³ него Петрове цркве у коме се Црква схвата као "света заједница која у профаном свету борави судбински повезана са својим трпећим Господом"¹⁴ често свој клер и свој православни народ није упозоравало на оне Павлове речи хришћанима у Солуну. "Духа не гасите... све проверавајте, добро задржите" (1. Сол. 5:19), вели Павле браћи у Солуну. Затим, наглашавајући унутрашњу, спиритуалну, мистичну димензију православна хијерархија деловање Цркве искључиво је везивала за спасење душа па се битно Црква осећа као сакрамент (света тајна). Не наглашавајући спољну, социјалну димензију Цркве, а што рецимо наглашава теологија Прве Петрове посланице па је овде Црква "свето друштво" Православна је Црква углавном кроз свете тајне (сакраменте) окренута Богу "при чему је за патријарха Никофара" евхаристија (једна од се-

¹³ Dr. Franc Grivec: Pravoslavlje, Ljubljana, 1918, str. 28.

¹⁴ Felix Porsch: Много glasova jedna vera, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1988, str. 193.

дам тајни сакрамената) "Стварно Христово тело".¹⁵ Но, опет Православна црква бивајући као људско друштво национално конституисана најчешће због свог националног идентитета није могла да има јеванђелску дистанцу према многим догађајима и да буде јеванђелски, не и национално будна. Данас се зато због њене еклесиологије може да говори о кризи њене будности пред други Христов долазак у нашу људску средину (Мат. 24:23). Наведена криза препознаје се по разним знацима, а првенствено по следећем: уочавам њену општу пасивност, а што само говори да Црква није у стању да одговори на многе изазове данашњег времена и да да православне одговоре на многа питања. Питање је зато: да ли се можемо задовољити њеним традиционалним одговорима у вези ислама, западног хришћанства, који су најпре негативни. Свакако да не можемо јер бисмо тиме много шта упропастили. Затим не развијајући никакву теологију која би била данашња православна реакција на "знакове у времену" неки њени данашњи ставови су већ давно превазиђени, а други с обзиром на данашњи историјски контекст анархоидни. Дакле, наша теологија и даље остаје традиционална и конзервативна, па отуда она наша православна дезоријентисаност, затеченост и неангажованост. Међутим, оно што и сада стоји јесте: хришћанинова одговорност у свету је изузетно велика (Теологија Прве Петрове посланице) па се и он усуђује да говори другачије од осталих. Што није другачије и желим да видим једно друго историјско лице своје цркве. Желим цркву која неће бити само онаква какву је сада, на пример, види школска теологија Православне цркве у којој лаици ништа не значе па је све у рукама вишег клера и хијерархије. Хоћу Цркву у којој нисам само објекат већ и субјекат, не само спасен већ и неко ко у цркви у складу и са својом каризмом ради на остварењу Божијег плана у свету, па је због тог плана спреман на све, само не на грех. Пошто су кроз историју а и сада најкарактеристичнија обележја балканског друштва били разни немири, неправде, дискриминације то хоћу Цркву која ће ствари назвати правим именом, а затим због тога трпети и бити прогањана. Дакле, треба нам црква која другог и другачијег неће упознавати на традиционалан начин сведочећи тиме да сада није у заблуди.

Много штошта избећи, од многих ствари заувек утећи, али како?

Рекао бих да с тим у вези постоје два начина: први важи за Цркву, а други за државу. Уколико се Црква у својој политици држи оног Павловог упозорења Солуњанима "Духа не гасите... све прове-

¹⁵ Јован Брија: Речник Православне теологије, стр. 210, Београд 1977, издавач Богословски факултет СПЦ.

равајте, добро задржите" (1. Сол. 5:19), а држава свако политичко питање првенствено држи за етичко избећићемо увек много штошта, а најчешће злоупотребу и немир. Историјски мир првенствено се по тој цени може да успостави на дужи период, међу народима и у оквиру једног народа. Дакле, праведна корист најчешће ће нас одвести миру. Дакле без нашег односа према Богу не може да се успостави ни наш однос према правди ни наш однос према историјском миру. Јер рационално не можемо увек рећи да је правда увек боља од неправде, а мир од немира. Међутим, теолошки то увек можемо да тврдимо, Црква, међутим, само кад се држи оног Павловог упозорења (1. Сол. 5:19) долази у ситуацију да не буде злоупотребљена како од стране државе тако и самих хришћана у њој. Међутим, Црква неће злоупотребити државу ако о политици говори на Аристотелов начин (Етх. Ниц в 7-11) па свој конфесионални, уски циљ не ставља изнад општег циља и опште користи.

*Говорити о правој Цркви и Христу као Господу
могуће је само у Духу Светом*

И данас је за многе наш балкански простор најмање место деловања Духа Светог који једино и може да уз нашу сарадњу убрза долазак многих ствари у нашу балканску средину. Данас се зато првенствено морамо да обраћамо Христу да нам пошаље свога Духа Светог који нас једино може да поведе ка бољим временима као што је некад водио израелски народ кроз његову повест. Затим, да по Његовом деловању и Његовој присутности одређујемо морални квалитет наших државних и верских вођа како би Балкан учинили простором мира. Имајући у виду све оно што се догађало задњих 13 година на просторима бивше Југославије, данас нам је нужна Црква која ће својом политиком првенствено сведочити о јеванђелској, не и другој, реакцији у вези кључних знакова у времену. Дакле, нужна нам је једна теологија која ће првенствено ићи на руку успостављања правде и мира, међусобног братства и праштања. Јер сва наша теологија од Н. Милаша, преко Николаја Велимировића, Јустина Поповића, па све до данас углавном је била апологетска, ексклузивна и у знаку критике Западног хришћанства и Западне Европе. Управо зато овде се континуирано срећемо са кризом дијалога и необјективним вредновањем свега онога што се тиче Запада. Затим, немајући већ са св. Савом (13. век) позитивну релацију према куранском исламу, између Цркве и Улеме углавном су били напети односи. Размишљајући о својој земљи као "простору с превише историје", данас нам је нужна црква чија нормативна теологија у много чему, али не и у свему, неће бити ни традиционална ни конзервативна већ пророчка и на Исусовом трагу, па као таква увек савремена за многе наше животне си-

туаације. Пошто по апостолу Павлу без Божијег Духа не можемо рећи ни "Исус је Господ" (1. Кор. 12:13), то нам данас треба Црква која је пуна Његових дарова, јер само они и чине да Црква буде "со" и "светло" свету.

Литургија и националност као два пола православне егзистенције

Премда по реномираном немачком егзегету Хансу Касеману Нови завет не познаје назив који би био назван хијерархијом већ каризмом,¹⁶ православна црква све до данас битно остаје хијерархијска и клерикална црква чиме се важност хијерархије избацује у први план. Отуда је све на хијерархији не и на лаицима. Наш познати теолог Ј. Поповић отуда и пише да је "еванђелска дужност пастве (лаика) да се повињава хијерархији".¹⁷ На Православном истоку отуда иза лаика и не стоји никаква еклезиологија па је све (богослужење, управљање) у рукама хијерархије и клера. Ишчитамо ли водеће наше (српске) теологе двадесетог века чија је мисао сва интегрисана у наше службено богословље, запазићемо неколико кључних ствари. Прво, код нашег Николаја Велимировића етнички, национални идентитет, веома је важан елемент у разумевању Цркве као људског друштва. Стога и не чуди што је наша Црква увек била национално јако ангажована па је често далеко већу забринутост показивала за политичке него теолошке теме. Довољно је погледати "Православље" (лист Православне патријаршије у Београду) и "Глас Цркве" (Ваљевска Епархија) деведестих година прошлога века па видети колико је Црква била преокупирана дневном, државном политиком и уплетена у многе ситуације.¹⁸ Затим, Косово је увек било незаобилазна тема наших људи у Цркви.¹⁹ Еклезиологија наше цркве отуда првенствено носи национално обележје док у радовима наших водећих теолога запажамо изразит антикатолички набој.²⁰ По Милашу, Римокатоличка црква је изневерила првобитну еклезиологију својим учењем о паспком примату,²¹ док по Ј. Поповићу протестантске цркве и нису праве, спасоносне цркве, па се за њих и не може применити теологумен "изван цркве нема спасења".²² Држећи да се црква битно и сна-

¹⁶ Leonardo Boff: Crkva, karizma i vlast, Stvarnost, Zagreb, str. 189.

¹⁷ Догматика, III том, стр. 37

¹⁸ Српска страна рата, Република, Београд, Радмила Радић: Црква и "српско питање", стр. 267.

¹⁹ Исто, стр. 201.

²⁰ Јустин Поповић: Догматика православне цркве, Књига трећа, стр. 212.

²¹ Др Никодим Милаш: Славенски апостол Кирил и Методије и истина православља, Београд, 1985. год, стр. 155.

²² Исто, стр. 212.

жно конституише у евхаристији, односно литургијском скупу, Православна црква сва је била у литургији и у обреду, па отуда и њезина незаинтересованост за свет. "Искусство цркве јесте, пре свега", пише А. Шмеман, "искусство које нам се дарује и које примамо кроз литургију"²³ а затим "она остаје у средишту живота и активности цркве".²⁴ Затим, православним теолозима мања социолошки приступ Цркви па се о цркви и не говори у довољној мери као људској заједници (Ј. Поповић и други). Међутим, кад се указује на историјску димензију Цркве, истиче се сав значај хијерархије, не и лаика, а затим се указује на њену блиску везу са нацијом. Што православни Исток тако види Цркву и изводи њену теологију из њене литургије, он и не познаје никакве теологије ослобођења, а Црква није довољно укључена у многе ствари. Дакле, можемо да говоримо о суочавању Цркве, литургије и Јеванђеља, не и Цркве (као људског друштва) и свакодневног живота. Што би све то, на пример, било страно методистичком, протестантском духу (18. век) где су на пример запуштени и сиромашни били главна и посебна брига "зачетника методизма Џона Веслија. Свакако да еухаристија и чини цркву црквом. Међутим, Црква иако није од овога света она је у овом свету па њена теологија није само објављена Божија већ и људска реч (патристика, схоластика) која се надахњује речју Божијом. С тим у вези даље се питамо: да ли Црква може да буде довољно будна према многим "знацима у времену" и да слуша Павлово упозорење Солуњанима, ако је сва у обреду, литургији и једном устаљеном формализму и традиционализму, а што је случај првенствено са Православном црквом? Свакако да не може, па с тим у вези многе ствари треба ставити у један други теолошки, а затим и историјски контекст да би наше православље учинили живом и виталном вером. Затим, знамо да је Православна црква осигуравала духовно и национално јединство у средњовековном и каснијем друштву, које је често бивало на штету других верских не-ортодоксних идентитета. Бивајући уза саму власт, а затим спиритуализујући Христова обећања православна теологија и није могла да буде на трагу старозаветне (Амосове) па тиме и да буде критичка свест друштва, те да с тим у вези и "упире прстом на симптоме друштвене трулежи". Није случајно што је на пример, а како примећује руски богослов В. Соловјев, у православној Русији тек 1861. год. Изгласан Закон о ослобођењу кметова.²⁵

²³ А. Шмеман: Православље на западу, Цетиње, 1997. год, стр. 161.

²⁴ Исто, стр. 161.

²⁵ V. Solovjev: Rusija i Opća Crkva, str. 3, Kaptol Vrhbosanski, Sarajevo.

Закључак

Данас о Цркви не треба само да говоримо као средству нашег спасења већ и као "принципу живота људског друштва" (Пијо, XII). Затим, она није само литургијска већ и пророчка заједница. Што је Православна црква себе на Православном Истоку видела као литургијску и националну, не и пророчку заједницу, она је често ћутала, не осуђујући моћне државне и националне структуре које су често водећи рат знале максимално да угрозе међунационални мир. Један од грехова историјског православља је и у томе. Иначе, међусобни мир данас првенствено треба да буде ствар међусобног националног поверења, а не изнуђен и наметном силом и репресијом. Данас се за њега Црква једино може да бори у светлу јеванђеља. И на крају, нека нас "Бог мира" (1. Сол. 5:23) у свему "посвети потпуно", и Господ нас миром "благослови" (Пс. 29:11).

Marko P. Đurić, Arandelovac

WHAT CHURCH WOULD I LIKE TODAY? (From Responsible to Peacebuilding Church)

Summary

Bearing in mind numerous signs of the times, the foremost sign of the disturbed peace between the Balkan nations, the author speaks about the Church as a primarily prophetic community. However, by neglecting the church as human society, Orthodox ecclesiology has always stressed Church as liturgical and not as prophetic community. Further, as the Orthodox Church has always been an entirely national Church, that "marriage" with the state has always prevented her from being able to condemn state politics which endangered peace. The author emphasizes that it is more than necessary to work on a new ecclesiology that would result in a model of a peacebuilding Church.

Key words: Holy Spirit, reconciliation, peace, caesaropapism and "theory of symphony", Kingdom of God, alertness, watchfulness, liturgy and nationality